

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. f. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius02val-shoot-idm139771563145344.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

1
OVERSÆTTELSE AF
VEIT DIETRICH
NOGLE DEJLIGE SPROG
1550.

2
3

INDLEDNING.

I. ORIGINALEN.

DET lille Skrift af den tyske Reformationsskribent *Veit Dietrich*, der er Grundlag for Palladius' Oversættelse "Nogne deylige Sprock aff den Hellige Scrifft", omtales ikke i nogen af de dog meget udførlige Veit Dietrich-Bibliografier, der findes fra ældre og nyere Tid. Heller ikke nævnes det i nogen Lutherbiografi, skønt det indeholder autentiske Oplysninger om Luthers Liv og Sindsstemning under Opholdet paa Koburg Slot 1530. Der var da al Grund til at tro, at Skriftet længst var gaaet tabt. Ved Henvendelse til de tyske Biblioteker, hvor Reformationslitteraturen er særlig rigt repræsenteret, viste det sig imidlertid, at nogle enkelte Exemplarer af det endnu var i Behold. Disse er:

1. Et Tryk, hvis Titelblad mangler, men paa hvis sidste Blad staar: *Zu Nürnberg/ bey M. Joachim Hellern*. Mester Joachim Heller blev i 1546 Professor i Matematik i Nürnberg og oprettede her i Begyndelsen af Halvtredserne et Trykkeri, der bestod, indtil han 1563 forlod Byen. Trykket maa da være ældre end dette Aar. Skriftet bestaar af følgende Dele: 1. Veit Dietrichs Fortale, Bl. A2r-A3r = Palladius' Oversættelse, nf. S. 19-20; 2. Trøstesprog, * 4 Bl. A3v-B2v = Pall. Overs., nf. S. 21-28; 3. Exempler, Bl. B2v-B4v = Pall. Overs., nf. S. 28-30; 4. Trøstesprog for Kirken, Bl. B4v = Pall. Overs., nf. S. 31; 5.-7, Ps. 25, Ps. 34, Ps. 85, Bl. B5r-B8r = Pall. Overs., nf. S. 31-34. Herefter Bogtrykkerens Navn og Trykkestedet. Til Oversættelsens sidste Stykker, nf. S. 35-39, har denne Udgave intet tilsvarende.

2. Et Königsberg-Tryk fra 1577. Exemplaret er fuldstændigt; paa Titelbladet staar:

Schöne Trostsprüche / für die Engstigen Gewissen. H. Vitus Dietrich. Gedruckt zu Königsperg/ Bey Georgen Osterbergern. 1577.

Udgavens Indhold stemmer med Nürnbergtrykkets til og med Ps. 34; derefter følger forskellige korte Bønner under Titlen "*etliche schöne Gebetlin*".

3. Et Königsberg-Tryk fra 1583: bogstavret Optryk af Nr. 2.

4. Et Nürnberg-Tryk fra 1597 med Titel:

*Sehr schöne Trostsprüche/ auss heiliger Göttlicher schrift
gezogen/ Für die ängstigen Gewissen. Durch Veit Dietrich.
Nürnberg. MDXCVII.*

Indholdet stemmer med Königsbergtrykkets. Kun findes

i Stedet for Bønnerne den 127. Psalme.

5. En latinsk Oversættelse af Nicolaus Selneccerus, trykt i Nurnberg 1553. Titlen er:

Sententiæ consolatoriæ. Ex sacra scriptura collectæ, et ad conscientias tristibus cogitationibus, et alijs incommodis oppressas accommodatæ.

Oversættelsen indeholder af Veit Dietrichs Trøstesprog kun selve Trøstesprogene med Exempler.

6. En ny Udgave af Selnecceri Oversættelse, trykt i Wittenberg 1556. 1^{*} 5 Veit Dietrich døde 25. Marts 1549. De bevarede Tryk er altsaa alle udkommet efter hans Død. At Original-Udgaven dog ikke som enkelte andre af hans Skrifter er et "efterladt" Værk, men er udkommet i hans Levetid, viser den danske Oversættelse os. Palladius fortæller nemlig i sin Fortale, der er dateret "St. Thomas Dag før Jul 1549", at han har oversat Skriftet efter en lille tysk Bog, som han har laant af Herluf Trolle. Denne maa da have haft et Tryk af Trøstesprogene i sit Eje i Sommeren 1549, og Originaludgaven maa derfor senest være fremkommet i 1548 eller i Begyndelsen af 1549, Men mange Aar gammelt kan den ikke have været, thi Veit Dietrich benævner i sin Fortale Luther: "dem Ehrwirdigen vnnd seligen Mann D. Martin Luther"; Fortalen maa da være skrevet efter Luthers Død 18. Febr. 1546.

Medens Originalens Udgivelsestid saaledes falder i Slutningen af Fyrrerne, er Trøstesprogenes Affattelsestid langt ældre. Herom faar vi Oplysning i Fortalen, hvor Veit Dietrich meddeler: Ich soll aber gleich wol euch nicht verhalten/ das diß büchlein nicht von mir zugerichtet/ sondern durch aus1 von einem andern Gottseligen frommen Mann zusammen gezogen ist. Denn da ich vnter dem Reychßtage zu Augspurg/ bey dem Ehrwirdigen vnnd seligen Mann D. Martin Luther/ im Schloß zu Coburg war/ hetten wir daselb einen feynen Pfarrherrn *Johann Grosch*/ der alle Sontag im schloß Predigte. Vnnd weyl es/ des ehgemelten vnnd inn Gott seligen D. Luthers brauch für vnd für war/ das er gemeiniglich inn viertzehnten tagen.... zum Hochwirdigen Sacrament gienge/ vnd zuuor die Absolution begerte/ vnd suchete/ rhümete er des genielten Pfarrherrn trost vnnd vntrricht dermassen/ das ich auff ein zeyt jhn drumb bate/ er wolte in einer kurtz/ die Sprüche mir zusammenfassen/.... Solches thet der fromme Mann gern/ vnd richtet mir dieses Büchlein von wort zu wort zu/ wie jhrs jetzvnndt sehet.

* 6

Trøstesprogene er altsaa samlede, ikke af Veit Dietrich i 1546-48, men af Luthers Sjaelesørger paa Koburg Slot, Johan Grosch², i Aaret 1530. Men hvor meget af Skriftet skyldes Joh. Grosch, hvor meget Udgiveren Veit Dietrich? En Sammenligning mellem Skriftsteder og Salmer i "Trøstesprogene" og i de forskellige Udgaver af Luther-Biblen vil give Svar herpaa. En saadan Sammenligning vil nemlig vise, at Stykke 2-3 (Trøstesprogene og Exemplerne) stemmer nøje overens med Texten i Luthers Bibeloversættelser fra Slutningen af Tyverne, mens Stykke 4-7 (Trøstesprog for Kirken og Salmerne) har en fra disse Udgaver forskellig Text, men nøje stemmer med Texten i Luthers reviderede Bibeloversættelser fra Fyrrerne. Da Joh. Grosch nu ikke i 1530 kan have forudset, hvorledes Luther 10-15 Aar efter vilde forbedre sin Bibeloversættelse, følger heraf, at Koburg-Præsten kun har skrevet selve Trøstesprogene med de vedføjede Exempler; Tillæggene maa skyldes Skriftets Udgiver eller Bogtrykker; men deraf følger ogsaa, at Præstens Skriftsprogsamling virkelig er blevet udgivet uændret, "Ord for Ord" som Veit Dietrich siger. Et Par Exempler fra det gamle og det nye Testamente vil vise Forholdet mellem Skriftets Text og Luthers Bibeloversættelser.

* 7

Ps. 51.19:

Trostsprüche, Bl. B3r

Ein zerbrochen vnnd zerschlagen hertz/ wirst du Gott nicht verachten.

New deudsch Psalter. Wittemb. 1528.

Ein zebrochen vnd zeschlagen hertz wirstu Gott nicht verachten.

Udgaverne efter 1530 har derimod: *ein geengsfes vnd zeschlagen hertz etc.*

Rom. 3.25:

Trostsprüche, Bl. B2 r

Welchen Gott hat fürgestellet zu einem gnadenstul/ durch den glauben inn seinem blut/ damit er die gerechtigkeit die für jm gilt/ darbiete/ in dem das er vergibt die sünde/ die zuuor sind geschehen/ vnnter Göttlicher gedult/

Das Neue Testament. Wittemb. 1529.

Welchen Gott hat furgestellet zu einem Gnadenstuel/ durch den glauben jnn seinem blut/ damit er die gerechtigkeit/ die fur jm gilt/ darbiete/ jnn dem das er vergibt die sunde/ die zuuor sind geschehen vnnter göttlicher gedult/

I Stedet for *darbiete* har Udgaverne 1522-28 *beweyse*, og i Stedet for *das er vergibt die sunde die zuuor sind geschehen* har Udgaverne 1532-45 *das er sunde vergibt/ welche bis an her blieben war.*

Der er saaledes ingen Tvivl om, at Joh. Grosch har afskrevet sine "Trøstesprog" efter de i 1530 nyeste Bibeloversættelser; og Veit Dietrich har udgivet Samlingen uændret hened en Snes Aar derefter uden

Hensyntagen til de forbedrede Lutherske Oversættelser, der siden da var fremkommet.

Med de Stykker, der følger efter "Exemplerne", er Forholdet et andet. Det første af disse er: *Trost Sprüche/ für die Christliche Kirche*. Skriftstedet Ps. 43.5 heri lyder:

Was betrübst du dich meine Seel/ vnd bist so vnruhig in mir? Harre auff Gott/ dann ich werde jm noch dancken/ das er meines angesichts hülfte/ vnd mein Got ist.

Dette svarer ganske til Skriftstedet i Bibeludgaverne 1543 og 1545, men er forskelligt fra alle ældre Bibeludgaver og Særudgaver af Salmerne, der fra 1531 har: *das er mir hilfft mit seinem angesicht/ vnd das er mein Gott ist*, og før 1531: *vmb das hayl seines angesichts* etc. Forholdet er det 8 samme ved de følgende Salmer. De er afskrevet efter den reviderede Bibel 1545 (el. 1543) af Veit Dietrich - eller af Bogtrykkeren. Det sidste er sandsynligst, da Veit Dietrich ikke nævner disse Bilag i Fortalen, men udtrykkelig siger, at Joh. Grosch har skrevet "denne lille Bog, Ord for Ord, som I nu se den". Sikkert er det imidlertid, at de maa være tilføjede i Originalen - eller i hvert Fald i de aller ældste Udgaver - da de fandtes i "den lille tyske Bog", som Palladius i 1549 oversatte Nøgne deylige Sprock efter. Den Udgave, der har ligget til Grund for Oversættelsen, har altsaa bestaaet af følgende Dele: 1. En Fortale, skrevet af Veit Dietrich i Tidsrummet 1546-48; 2. Trøstesprog med Exempler samlet og nedskrevet af Koburg-Præsten Joh. Grosch 1530; 3. Trøstesprog for Kirken og tre af Davids Salmer afskrevne efter Luthers Bibeloversættelse 1545 (el. 1543) og vedføjede af Veit Dietrich eller Bogtrykkeren. 4. Desuden har den muligvis indeholdt den Samling korte Skriftsprog om Troen og de to Bønner, der afslutter den danske Oversættelse (jfr. nf. S. 14).

II. OVERSÆTTELSEN.

Af de to ældste tyske Udgaver, der er bevaret, Nürnbergtrykket fra Halvtredserne og Königsbergtrykket fra Halvfjerdsnerne, er det sidste omtrent ordret overensstemmende med det første, men dog, som det allerede vil være fremgaaet, intet Optryk af dette: 1.1 Nürnbergtrykket findes efter Trøstesprogene tre Davidssalmer, Nr. 25, 34 og 85, i Königsbergtrykket findes kun to, Nr. 25 og 34; derefter følger forskellige Bønner, som ikke findes i Nürnbergtrykket; 2. Königsbergtrykket har i Fortalen et *durch aus*, som mangler i Nürnbergtrykket. Paa det første Punkt stemmer den danske Oversættelse med Nürnbergtrykket, paa det andet med Königsbergtrykket, man maa derfor, naar man vil bestemme Oversættelsens Forhold til Originaltrykket, tage Hensyn til begge disse ældste bevarede Udgaver.¹ Lad os tage et Exempel - Skriftsproget 1. Joh. 2.1-3; dette lyder i de to tyske Tryk:

Nürnbergtrykket.

Vnd ob yemandt sündiget/ so haben wir einen Fürsprecher bey dem Vatter/ Jhesum Christ/ der gerecht ist/ vnd derselbig ist die versönung für vnser sünde/ nicht allein aber für die vnnsere/ sonder auch für der gantzen welt/ Vnnd an dem mercken wir/ das wir jn kennen/ so wir sein gebot halten.

Königsbergtrykket.

Vnd ob jemand sündiget/ so haben wir ein Fürsprecher bey dem Vater/ JESum Christ/ der gerecht ist/ vnd derselbig ist die versönung für vnser sünde/ nicht allein aber für die vnnsere/ Sondern auch für der gantzen Welt/ etc.

Den sidste Sætning er altsaa i Königsbergtrykket erstattet med et "etc.", men Oversættelsen følger Nürnbergtrykket Ord for Ord:

Oc der som nogen synder/ da haffue wi en Talsmand hoss Faderen/ Jesum Christum/ der retferdig er/ oc hand selff er forligelsen for vore synder/ men icke alene for vore/ men ocsaa for den ganske verdens/ Oc der paa mercke wi/ at wi kende hannem/ der som wi holde hans bud. (Nf. S. 25).

Ligeledes stemmer Oversættelsen overens med Nürnbergtrykket i Fortalens *Min kære Ven oc Broder* (S. 19, L. 3) = Nürnbergtrykkets *Mein lieber Freundt vnnd Bruder*, mens Königsbergtrykket kun har: *Mein lieber Bruder*. Endvidere har Oversættelsen ligesom Nürnbergtrykket i "Exemplerne" Rækkefølgen: Zach. 2, Jer. 31 (S. 29 nf.), mens Königsbergtrykket (og det yngre Nürnbergtryk) har: Jer. 31, Zach. 2. Endelig har Königsbergtrykket fejlagtigt Joh. 16, hvor Oversættelsen ligesom Nürnbergtrykket har det rette Citat Joh. 6 (S. 23, L. 12), omvendt har Nürnbergtrykket ved Fejl Rom. 2, hvor Königsbergtrykket og Oversættelsen rigtigt har Rom. 3^{*} 10 (nf. S. 27). At her ikke kan være Tale om, at der i Oversættelsen er rettet Fejl, som fandtes i Grundteksten, tør man slutte af den ganske ukritiske Maade, paa hvilken andre baade Talfejl og Ordfejl overføres paa Dansk (se Noterne til S. 29, L. I og L. 29, samt til S. 30, L. 13). Et Par Steder stemmer

de to tyske Udgaver overens, men afviger fra Oversættelsen, som derfor rimeligvis her, sikkert ved Skødesløshed, har ændret Originalens Text: Tilføjesen til Joh. 1.29: *Min broder du est oc en syndere* etc. (nf. S. 27, L. 3) staar i de tyske Tryk efter det følgende Skriftsprog (1. Pet. I); og i Oversættelsen følger Rom. 5 efter 1. Joh. 4 (nf. S. 26), i de tyske Tryk findes mellem disse to Skriftsprog et Vers fra Ezech. 18. Af det anførte vil det fremgaa: 1. at hverken Oversættelse eller noget af de tyske Tryk paa alle Punkter er overensstemmende med den tabte Original, 2. at ingen af de bevarede Udgaver er direkte Grundlag for en anden af disse. Grafisk kan dette fremstilles saaledes:

Hvor de to tyske Udgaver stemmer ordret overens, maa dette skyldes, at begge stemmer med Originaltrykket, d. v. s. vi kender i disse Tilfælde Ordlyden af Originalens Text. Jeg vælger da nogle saadanne Steder til Sammenligning med den danske Oversættelse. I det ortografiske følges det ældste Tryk, Nürnbergtrykket.

Fortalen S. 20, L. 1

da er det meget gaat at wi haffue it vist forraad aff Scrifften/ om det oc det Sprock vil icke vere sterck nock/
at wi da søge it andet op/ som er ret klart oc vist/ som wi kunde staa paa/

Nürnbergtrykket, Bl. A3r

Da ist es sehr gut/ das wir einen gewissen vorrath auß der Schrift haben/ ob der vnd jener Spruch nicht wolte starck genug sein/ das wir einen andern suchen/ der lauter klar vnd gewiß sey/ vnd darauff wir fussen können/ 11

Indskud efter 1. Tim. 1, S. 27, L. 22

* Det forsee dig ocsaa til hannem/ saa vel som Paulus/ saa bliffuer du from oc salig.

Indskud efter Luc. 18, S. 29, L. 16

* Der faare tro frilige at vor Herre Christus haffuer gjort fyllist for dine Synder/ oc forlader dig dem/ saa est du allerede salig/

Nürnbergtrykket, Bl. A4'

* Das versehe dich auch zu jhm als wol/ als Paulus/ so wirst du fromm vnd selig.

Nürnbergtrykket, Bl. B3v

* Darumm glaub frey/ das der Herr Christus für deine sünde genug gethan/ vnd sie dir vergeben habe/ so bist du schon selig.

Disse Exempler er tagne fra Stykker udenfor Skriftsprogene, hvor enhver Paavirkning fra ældre danske Bibeloversættelser er udelukket. At Palladius her fulgte Originalen nøje var at vente.

Af meget større Interesse er det imidlertid at undersøge Oversættelsen af selve Skriftsprogene og Salmerne. Da disse, som paavist, nøje stemmer med den tilsvarende Text i Luther-Biblen, har vi jo i den danske Text en dateret og autentisk Palladius-Oversættelse af forskellige Stykker af Biblen, en Oversættelse, der er samtidig med Christian den Tredjes Bibel, og hvis Grundlag i det væsentlige er det samme som dennes, - Afvigelserne i de tilgrundliggende Luther-Bibler kan i hvert Fald, da de kendes, elimineres -; lad os da se, hvilket Resultat en Sammenligning vil give. Har Palladius, der som Formand i Bibelkommissionen¹ maa formodes at have taget virksom Del i Revisionen af Chr. Pedersens Oversættelse og Fastsættelsen af den endelige Text, afskrevet Trøstesprogene i Veit Dietrich-Skriftet efter de tilsvarende Steder i Christian den Tredjes Bibel, saa Bibelstederne i de to Skrifter, der skulde udkomme samtidig, stemte overens, eller har han uden Hensyn hertil selv oversat Trøstesprogene, - og er i saa Fald hans Text mere frigjort fra Luther-Texten end Biblens 1550, eller er det omvendte Tilfældet?

Lad os til Sammenligning vælge nogle Exempler, hvor Veit Dietrich-Texten og Grundlaget for Christian den Tredjes^{*} 12 Bibel, Luthers reviderede højtytske Bibeludgave 1545 1, har

samme Ordlyd.

Jes. 53.4:

Veit Dietrich, Bl. A3 v

FVr war er trug vnsere kranckheit/ vnd lud auff sich vnserc schmerzen/

Palladius' Oversættelse, S. 21, L. 4

Sandelige *drog hand* vor Siugdom oc lagde *paa sig* vor pine

Luther-Biblen 1545

Fur war er trug vnser Kranckheit/ vnd lud auff sich vnser Schmertzen/

Biblen 1550

Sandelige *hand bar* vor Siugdom/ oc *tog* vor Pine paa sig

Hebr. 9.27-28:

Veit Dietrich, Bl. A4v

Wie den menschen gesetzt ist ein mal zu sterben/ darnach aber das gerichte. Also ist Christus ein mal geopffert/ wegk zu nemen viler sünd. Zum andern mal aber wird er one sünd erscheinen/ denen die auff jhn warten zur seligkeyt.

Palladius' Oversættelse, S. 21, L. 29

Lige som det er *Mennisken* skickket at hand skal en *tid dø*/ der effter dommen/ saa er Christus en tid offret at borttage mangis synder/ men den *anden tid*/ skal hand obenbaris/ *foruden* Synd/ dem/ som *biie effter* hannem til salighed.

Biblen 1545

wie den Menschen ist gesetzt/ ein mal zu sterben/ darnach aber das Gerichte/ Also ist Christus ein mal geopffert/ weg zu nemen vieler *sünde*/ Zum andern mal aber wird er on sünde erscheinen/ denen die auff jn warten/ zur Seligkeit

Biblen 1550

lige som det er skicket *for alle Menniske*/ at de skulle en *gong dø*/ oc der effter Dommen/ Saa er Christus en *gong* offret/ at borttage mangis synder/ Men *anden gong* skal hand obenbaris *vden* synd/ *faar dem*/ som *vente* hannem/ til Salighed.

Det vil ses, at de to Oversættelser er ganske uafhængige af hinanden - forskellige i *Ordvalg drog: bar* (tyisk *trug*), *lagde: tog* (ty. *lud*), *tid: gong* (ty. *mal*), *bie: vente* (ty. *warten*), i *Ordstilling lagde paa sig vor pine: tog vor Pine paa sig* (ty. *lud auff sich vnser schmertzen*), i *Syntax Mennisken: for alle Menniske* (ty. *den Menschen*), *dem: faar dem* (ty. *denen*). Palladius' Oversættelse er mere bundet til Originalen, men Biblens Ordvalg og Ordføjning * 13 sejrede i det danske Sprog. En nærmere Sammenligning bekræfter dette.

I Joh. 6.37 staar der i Luther-Biblen og hos Veit Dietrich *den werde ich nicht hinaus stossen*; Palladius gengiver det ved det stærkt tyskfarvede *den skal ieg icke støde hen vd* (S. 24, L. 12), Biblen 1550 derimod ved *den skal ieg icke vdstøde*; i I. Joh. 2. I har Luther (og Veit Dietrich) *Jhesum Christ/ der gerecht ist*, Palladius bevarer Ordstillingen: *Jesum Christum/ der retferdig er/* (S. 25, L. 8), Biblen 1550 fordanser den: *Jhesum Christum/ som er retferdig*; i Rom. 14.8 har den tyske Text: *Wir leben oder sterben/ so sein wir Gottes* (Biblen 1545: *so sind wir des Herrn*); dette oversættes i Biblen 1550: *huad helder wi leffue eller dø/ da høre wi Herren til*, mens Pall. bevarer den tyske Konstruktion: *Wi leffue eller dø/ da høre wi Gud til* (S. 26, L. 33). Meget ofte gengives samme tyske Ord, ved forskellige Ord eller Udtryk i Biblen og hos Palladius. Denne har I. Pet. 2.24: *Hand haffuer selfff offret vore Synder paa sit Liff* (S. 21, L. 13), Biblen 1550 har det sejrende Udtryk *paa sit legeme* (tyisk *an seinem leibe*). Pall. gengiver i Joh. 6.37-40 *am Jüngsten tage* ved *paa domme dag* (S. 24, L. 17 og 19), Biblen 1550 ved *paa den yderste dag*; Pall. bevarer den upersonlige Form i "længes" og "frygte", saaledes har Pall. i den 25. Ps. (S. 31, L. 17) *Effter dig HERre lengis mig* = tyisk *Nach dir Herr verlanget mich*, men Biblen *Herre/ ieg lengis effter dig*; og i 34. Ps. har Pall. *dem som hannem frycte* (S. 32, L. 9), men Biblen *de som hannem frøcte* (tyisk: *die jhn fürchten*). Hos Pall. læser man *Jeg oc Faderen ere ens* (S. 26, L. 9); det er en "Oversættelse" af det tyske *Ich vnd der Vater sind eins*. Ogsaa her har Biblen det rette: *Jeg oc Faderen ere it* (Joh. 10.30).

Disse og mangfoldige andre Forskelligheder synes mig et nyt Vidnesbyrd om, at Sproget i Christian den Tredjes Bibel i det væsentlige skylder Christiern Pedersen, ikke Bibelkommissionen, sin Form; Revisorernes Arbejde har bestaaet i, at indføre alle de - rigtige og gale - Forandringer, 14 der var foretaget i de senere Udgaver af Luthers Bibel, d. v. s. bringe Biblen 1550 i fuldstændig verbal Overensstemmelse med den sidst reviderede Bibel 1545; men af Hensyn til det *danske* Sprog har Bibelrevisionen næppe ændret Chr. Pedersens Text, og skal man dømme efter Palladius' Bibeloversættelser, har dette ikke været til Skade.

Efter Oversættelsen af de tre Salmer følger som ovenfor omtalt nogle Skriftsprog og Bønner, hvortil intet tilsvarende findes i de bevarede tyske Udgaver. Da Tillæggene i disse imidlertid indbyrdes er ganske forskellige, er det meget sandsynligt, at Tillæggene i den Udgave, efter hvilken Palladius har oversat

Trøstesprogene, har afveget saavel fra Nürnbergtrykkets som fra Königsbergtrykkets og indeholdt den Skriftsprogssamling og muligvis de Bønner, der findes i den danske Udgave. Havde Palladius taget dem andetsteds fra, vilde han vistnok have bemærket dette i Forordet, saaledes som han i Forordet til det nedenfor udgivne Skrift "Mærkelige Bønner" giver Meddelelse om sine Tilføjelser (se nf. S. 105).

"Ordsprogene om Troen" stemmer med Skriftstederne i Luthers reviderede Bibel: "*Der som i icke trol saa kunde i icke blifiue ved/*" lyder Es. 7. 9 (S. 35, L. 5); dette gengiver Luthers *Gleubt jr nicht/ So bleibt jr nicht*, som det hedder i Udgaverne efter 1540, mens de ældre Udgaver har: *Gleubt jr nicht/ so werdet jr feilen*. Derimod synes den efterfølgende "Velsignelse over Israels Folk" at stamme fra en af de første Udgaver af Luthers Bibeloversættelse. Udgaverne 1534-45 har: *Der Herr lasse sein angesicht leuchten vber dir* (= Biblen 1550: *Herren lade sit Ansigt skinne offuer dig*), men de ældre Oversættelser har: *Der Herr erleuchte sein angesicht vber dir*, hvilket svarer til Texten hos Palladius: *Herren opliuse sit ansigt offuer dig* (S. 37, L. 18).

Disse Exempler vil have vist, at ogsaa her er Oversættelsen, som venteligt var, ganske uafhængig af den samtidige danske Bibeloversættelse. Lad os tage endnu et Exempel, hvor det tyske Grundlag er ens. Paulus' Brev 15 til Epheserne 6.16 lyder i Luther-Biblen: *Vor atten dingen aber/ ergreiffet den Schilt des glaubens/ mit welchem jr auslesschen künd alle fewrige Pfeile des Bösewichtes*. Dette gengives i Christian den Tredjes Bibel: *Men faar alle ting/ tager Troens Skiold/ met huilcken i kunde vdslycke alle den forgifftige Fiendis gloende Pile*, men hos Palladius: *I alle ting griber fat paa Troens skiold/ met huilcken i kunde vdslycke alle den skalckis gloende pile* (nf. S. 36, L. 23).

Hvad man derimod næppe vilde vente er, at samme Skriftsprog kan være oversat forskelligt i "Trøstesprogene" og i "Ordsprogene". Og dog er det saa. Et enkelt Exempel:

Joh. 5.24:

Palladius' Oversættelse, S. 23, L. 21

Huo der hører mine ord oc troer den/ som mig haffuer vdsent/ hand haffuer det euige lifff/ oc kommer icke til dommen/ Men er hen trengt igennem fra døden til lifffuit.

Palladius' Oversættelse, S. 35, L. 18

Huo der hører mine ord oc troer paa den som meg haffuer vdsent/ hand haffuer det euige lifff/ oc kommer icke i dommen/ men hand haffuer trengt sig igennem fra døden til lifffuit.

Saa lidet bekymrede Sjællands Biskop, Lederen af Bibelkommissionen, sig dengang om verbal Overensstemmelse i Skriftens Ord. Vi skal nedenfor se, hvorledes denne Frihed paa overraskende Maade giver sig Udslag i selve Biblen.

III.

Palladius' Oversættelse af Veit Dietrichs Skrift er i lille Kvart, med 24 Linjer paa Siden. Det bestaar af 6 Læg, sign. A-F. Bogen er "prentet i den kongelige Stad København af Hans Vingaard" Aar 1550. Af Originaludgaven findes to Exemplarer paa d. kgl. Bibl. - det ene trykt paa gult Papir. Senere Udgaver kendes ikke.

16

17

18

**Erlig oc Velbyrdig Quinde Fru Berete
Gøye/ Naade oc Fred i vor Herre Christo.**

Herluff Trolle/ vdsette ieg paa danske/ oc sender ieg eder den/ til Nyt Aars gaffue/ for en tacfnemmeligheds
bekendelse/ som it ædelt Liggende fæ/ der dog icke skal skiulis i kister oc skrin/ men vddelis til Guds
vdualde. Thi det er til hobe sancket aff det Ny oc Gamle Testamente/ til at trøste bedrøffuede Hierter/ i
fristelsens tid/ som tit oc offte er behoff/ Fordi at Satan icke vil lade Guds vdualde vere met fred/ i denne
iammer dal/ Huor faare it christet menniskis leffnit er ocsaa en Strid oc Ramp/ || at træde frem vdi/ mod
Fristeren/ som Christus vor salig gørerere trædde selff for oss/ vdi saadan en kamp/ i ørcken/ i vrtegaarden/
paa kaarsit etc. oc brød igennem ved det Salige Gudz ord/ Bogen er liden dog skal den vel loffue sig selff aff
sin fonstermand/ det er/ aff den Helligaand Lige som Perler oc dyrebare Stene ere vel smaa/ dog ere de
kaaftelige/ oc ædele Folck haffue dem besynderlige kære/ saa er vel denne bog liden i sig selff/ men
offuergaar dog i Gudz sandhed alle liggendefæ/ som kunde findis i Verden aff Guld/ Perler oc dyrebare
Stene. Bedendis eder der faare at i ville tage dette hiertens Liggendefæ til tacke oc haffue det Fært oc vdi en
idelig brug/ da skal eder icke fattis trøst oc husualelse i tilbyrlig tid/ Eder den almectigste
Gud befalendis/ Screffuit i Røbenhaffn/
S. Thomis dag/ faar Juuel.
M. D. Xlix.

Peder Palladius.

19

Fortalen.

N. N. Min sønderlig gode ven/ Naade oc fred aff Gud/ ved vor Herre Jesum Christum. Min kære Ven oc Broder/
effterdi ieg veed vel aff eders nød oc daglige fristelser at sige/ som i haffue beklaget faar mig oc spurt mig
om raad/ oc ieg er i alle maade skyldig/ at giffue eder oc huer Christen trolige/ raad i saa maade/ haffuer ieg
ladet Prente eder oc andre/ som ere stedde i lige saadan nød (thi denne fristelsse er saare almindelig oc
findis mestendel hoss de beste christne) denne lille Bog til trøst/ at i skulle den bruge/ oc affuerie samme
fristelsse der met/ Thi tvi kunde icke haffue nogen anden hielp/ eller beskermelsse/ mod Satans forgiftige
pile oc vort syndige hiertis forargelse/ oc forfengelige tancker/ end Gudz ord/ Jeg vil dog alligeuel det icke
forholde for eder/ at denne lille Bog er icke aff mig beskicket/ men altsammen aff en anden from/ gudfryctig
mand til hobe dragen/ Thi der ieg vaar hoss den Verdige || oc Salige Doct. Morthen Luther paa Slaattet til
Coberg (paa den tid/ der Herre dagene vaare til Ausborg) haffde wi der en from Sogneprest/ ved naffn Her
Johan Grosk/ som predickedede huer syndag paa Slaattet. Oc effterdi det vaar salige D. Morthen Luthers
seduan stedze oc altid/ at hand mestendel/ huer fiortende dag/ eller i det lengste/ huer tre vgers dag gick til
det Høyuerdige Sacramente oc begerede oc søgte effter afløsning tilforn/ da prisede hand forneffnde
Sogneprestis trøst oc vnderuisning i den maade/ saa at ieg en tid bad hannem der om/ at hand vilde
tilsammen scriffue mig samme Sprock effter som hand brugede dem i afløsningen til at trøste
Samuittigheder met/ Det gjorde den fromme mand gjerne/ oc screff mig denne lille Bog ord fra ord/ som i nu
see/ Det behagede den Høyuerdige oc salige mand/ met Gud D. Morten Luther saa vel/ at ieg maatte
vdscriffue hannem dem/ Thi hand haffde lert oc forsaret i daglige friftelser || mere end en gong/ huorlunde
de Sprock som wi end vel vide/ at trøste oss met/ holde sig til bage oc ville icke indfalde naar behoff 20
gjøris/ da er det meget gaat at wi haffue it vist forraad aff Scrifften/ om det oc det Sprock vil icke vere sterck
nock/ at wi da søge it andet op/ som er ret klart oc vist/ som wi kunde staa paa/ oc vaare vel behoff/ at huer
Christen toge daglige saadane Sprock faar sig/ at bruge dem tit oc offte/ paa det at naar nøden trenger oss/
wi ere da beutebnede oc rustede met scrifften/ som met det beste Vaaben/ Saa bør eder nu at haffue denne
lille/ men saare nyttelige Bog kiær oc studere
daglige der vdi/ det skal visselige føre sin fruct met sig/
oc vel løne arbejdet. Gud beware eder oc
alle fromme Christne vdi denne
nødsommelige tid.
E. V. T.

Vitus Theodorus.

21

**Nogne deylge Sprock aff den Hellige
Scrifft/ for en bedrøffuit Samuittighed etc.**

Esaie. Lij.

SAndelige drog hand vor Siugdom oc lagde paa sig vor pine oc wi hulde hannem for den/ som vaar plagit oc straffit aff Gud/ men hand er saargiort for vore misgerninger/ oc slagit for vore Synders skyld/ Straffen ligger paa hannem/ paa det/ wi skulde haffue fred/ oc wi ere helbrede gjorde ved hans Saar/ wi ginge alle vild/ huer saa paa sine veye/ men HERREN kaste alle vore synder paa hannem.

j Pet. ij.

Hand haffuer selff offret vore Synder paa sit Liff/ paa det/ at wi skulle vere fri fra Synden/ oc leffue effter retferdighed/ ved hues Saar i ere bleffne sunde. ||

j Timoth. j.

Thi det er io visselige sant/ oc it dyrebart ord/ at Jesus Christus er kommen til verden/ at salige gøre Syndere/ iblant huilcke ieg er den største/ Men der faare er Barmhjertighed mig vederfaret paa det/ at Jesus Christus vilde først giffue til kende ved mig/ taalmodighed/ alle dem til it exempel/ som skulle tro paa hannem til det euige liff.

* Det forsee dig ocsaa til hannem/ saa vel som Paulus/ saa bliffuer du from oc salig.

j Ttmoth. ij.

Thi der er en Gud/ oc en Meglere mellem Gud oc mennisken/ som er det Menniske Jesus Christus/ som haffuer giffuit sig selff til en igeniøselse.

Heb. ix

Lige som det er Menntsken skickfet at hand skal en tid dø/ der effter dommen/ || saa er Christus en tid offret at borttage 22 mangis synder/ men den anden tid/ skal hand obenbaris/ foruden Synd/ dem/ som biie effter hannem til salighed.

Eph. j.

Ved Christi blod haffue wi igenløselsen/ som er syndsens forladelse/ effter hans naadis rigdom.

i Cor. j

Jesus Christus er gjort oss aff Gud til visdom oc til retferdighed/ til hellighed oc til igenløselse.

* Est du en synder oc wretferdig bekende det/ oc klage det faar Christus/ holt hannem for din eniste salighed/ saa er Christi retferdighed din egen oc skiuler dig alle dine synder/ at de kunde icke giøre dig skade. ||

Rom. v.

Thi der som wi ere forligte met Gud/ ved hans Søns død/ der wi vaare end nu Syndere/ Huor meget mere skulle wi bliffue salige vid hans pine/ effterdi wi ere nu forligte.

Galat. j.

Christus haffuer giffuit sig selff for vore Synder/ at hand vilde fri oss fra denne onde verden/ effter Guds oc vor Faders vilie.

Collos. ij.

Gvd haffuer gjort oss leffuende ved Christum/ oc haffuer skenckt oss alle Synder/ oc affslæt den handskrifft som vaar mod oss/ Huilcken der haffde sin mact ved Skickelser oc vaar mod oss/ den borttog hand oc festede den paa kaarsit/ oc vddrog Førstedøme oc de veldige/ oc obenbarlige drog dem frem at beseer/ || oc gjorde en Triwnph aff dem/ ved sig selff.

Matth. jx

De stercke haffue icke Læge behoff/ men de Siuge. Jeg er kommen at kalde syndere til bedring oc icke de fromme.

* Der faar siger Gud ved propheten Ezech. 18. Jeg vil icke en Synders død/ men mere/ at hand skal omuende sig oc leffue.

Matth xi

Rommer hid til mig/ alle i som arbejde oc ere besuarede ieg vil verqitege eder. Tager mit Aag paa eder/ oc lærer aff mig/ thi ieg er sagtmodig/ oc ydmyg aff hierttet. Saa skulle i finde rolighed for eders siæle. Thi mit Aag er søt och min byrde er læt.

* Ued troen til Christum kommer mand til hannem naar wi tro/ Gud er || oss naadig/ at hand mener oss det trolige/ at hand haffuer forladet oss alle Synder/ at Christus haffuer giort fylleste for alle vore Synder/ at wi ere Guds børn oc arffuinge. Thi saa siger Christus.

Joan. vj.

Hvo der kommer til mig/ den hungrer aldri/ oc huo der troer paa mig/ den tørster aldri.

* Saadant it menniske kand huerken Døden/ Synden/ Dieffuelen oc ey heluede gøre skade/ hand kand oc icke bliffue fordømt/ men bliffuer euige salig ved Troen oc en hiertelig tillid/ paa Guds sande ord oc store naade/ mtskunhed oc barmhiertighed. Thi saa siger Christus selff.

Joan v.

Sandelige Sandelige siger ieg eder/ Huo der hører mine ord oc troer || den/ som mig haffuer vdsent/ hand haffuer det euige lifff/ oc kommer icke til dommen/ Men er hen trengt igennem fra døden til lifffuit.

* Ey en trøstelig ting er det/ at en Christen ved den timelig død/ trenger sig hen til det euige lifff.

Joan viij.

Sandelige sandelige siger ieg eder huo der vil holde mine ord (det er bliffue der ved/ tuile inted der paa/ men tro stadelige/ at hand haffuer faaet ved mig oc for min skyld en naadig Gud oc barmhiertig Fader i Himmelen) hand skal icke see døden euindelige.

24

* Det er Gud Faders oc Guds Sons kierlige vilie/ at saadant it menniske/ som bliffuer i Troen/ oc tillid paa Guds Naade oc ord/ skal bliffue euige beholden oc salig/ oc at Synd/ Død/ Dieffuelen oc Heluede mue gøre hannem lige || saa lidet skade stedze oc altid/ som Christus selff/ Thi ved Troen til Christum bliffue wi Gudz vdualde børn/ som hand siger.

Joan j.

Saa mange som hannem annammede/ dem gaff hand mact/ at bliffue Guds Børn/ de som trode paa hans Naffn. etc

Joan vj.

Alt det som min fader giffuer mig/ det kommer til mig/ oc huo som kommer til mig/ den skal ieg icke støde hen vd. Thi ieg er kommen fra Himmelen/ icke at ieg skal gøre min vilie/ men hans/ som mig haffuer vdsent. Oc denne er Faderens vilie/ som mig haffuer vdsent/ at ieg skulde inted miste aff alt det han haffuer giffuit mig/ men at ieg skal det opuecke paa domme dag. Men det er hans vilie/ som mig haffuer sent/ at huo der seer Sønnen/ oc troer paa hannem/ hand || haffuer det euige lifff/ oc ieg skal opuecke hannem paa domme dag.

Joan iij

Lige som Mose ophøvede en hugorm i ørcken/ saa skal Menniskens Søn ophøyes/ paa det/ at alle de/ som troe paa hannem/ skulle icke fortabis/ men haffue det euige lifff/ Saa haffuer Gud elskt verden, at hand gaff sin eniste Søn der hen/ paa det/ at alle de som tror paa hannem/ skulle icke fortabis/ men haffue det euige lifff. Thi Gud sende icke sin Søn til verden/ at hand skulde dømmen verden/ men at verden skulde bliffue salig ved hannem. Huo der troer paa hannem/ hand skal tcke dømmis/ men huo icke troer/ hand er allerede fordømt/ Thi hand trode icke paa Guds enborne Søns naffn.

Rom viij

Er Gud for oss/ huo tør vere mod oss/ som oc icke sparde sin egen Søn/ men || haffuer giffuit hannem der hen for oss 25 alle/ huorlunde skulde hand icke skencke oss alting met hannem? Huo vil klage paa Guds vduolde? Gud er her som gør retferdig/ huo vil fordømme? Christus er her/ som er død/ Ja meget mere hand som er opueckt/ huilcken der er ved Guds Høyre haand oc beder for oss.

j Joan. ij

Oc der som nogen synder/ da haffue wi en Talsmand hoss Faderen/ Jesum Christum/ der retferdig er/ oc hand selff er forligelsen for vore synder/ men icke alene for vore/ men ocsaa for den ganske verdens/ Oc der paa mercke wi/ at wi kende hannem/ der som vi holde hans bud.

* Christus er ocsaa vor Skylddragere/ Thi hand haffuer draget alle vore synder paa syn Ryg. Esaie Liij. oc haffuer fast dem ned i Heluedis affgrund. Mich. vij. Lige som nu Christus || haffuer offueruundet Døden/ Dieffuelen oc Synden/ saa skal en Christen offueruinde det altsammen/ Naar hand Troer at Døden/ Dieffuelen/ Synden oc Helffuede kunde lige saa lidet skade hannem/ som de kunde skade Christo. Thi saa

siger hand.

Joan. xvj.

Saadant haffuer ieg talet met eder/ at i skulle haffue fred i mig. I verden skulle i haffue angst/ Men verer trøstige/ jeg haffuer offueruundet verden. Lige saa oc

j. Joan. v.

Alt det som er født aff Gud/ offueruinder verden/ oc vor Tro er Seyruindingen/ som haffuer offueruundet verden.

* Den Seyruinding haffuer Christus vor Saliggørere forhuerffuit met sin død ||

j. Cor. xv.

Døden er opsluget i Seyer/ Død huor er din braad/ Helffuede huor er din Seyer. Men dødsens Braad er Synden oc Synsens krafft er Louen. Men Gud vere tack/ som haffuer giffuit oss Seyer ved vor Herre Jesum Christum.

26

* Der faar kand huercken Synden/ Døden eller Dieffuelen vende saadant it menniske fra Gud/ som Christus siger

Joan. x

Mine faaer høre min røst/ oc ieg kender dem/ oc de følge mig oc ieg giffuer dem det euige lifff/ och de skulle icke euindelige omkomme/ oc ingen skal riffue dem aff min hand. Faderen som haffuer giffuit mig dem/ hand er større end alting/ Och ingen kand rycke dem aff min Faders haand/ Jeg oc Faderen ere ens. ||

* Er Faderen større end alting/ kære menniske/ Huor faare bedrøffuer du dig/ huor faar vilt du fortuile/ oc gjøre din synd større end Gud er?

j Joan. iv

Den som er i oss/ er større end den der er i Verden.

* Hui frycter dti dig da for Dieffuelen/ effterdi at Christus din Gud oc Herre haffuer offueruundet hannem/ Hui frycter du dig da for Helffuede/ effterdi ath Christus haffuer sønderbrudet det for dig oc alle dem som troer/ Hui frycter du dig da for Synd/ effterdi at hun er opsluget oc bedrit vdi Christi død.

Rom. v.

Der faare priser Gud sin kierlighed mod oss/ at Christus døde for oss/ der wi vaare end nu syndere/ saa bliffue || wi to meget mere beholne ved hannem for vreden. Effterdi at wi ere bleffne retferdige ved hans blod.

* Gud er vor Fader thi wi haffue hans ord/ oc hans Søn Christum/ oc ere ocsaa bleffne hans vdualde Børn/ ved Chrifstum/ Ved huilcken wi haffue faaet arffuedel/ Thi Christus sagde til Magdalena.

Joan. xx.

Gack hen til mine Brødre oc sige til dem/ Jeg far op til min Fader oc til eders Fader/ til min Gud/ oc til eders Gud.

Rom. xiiij.

Wi leffue eller dø/ da høre wi Gud til.

27

Joan. j.

See Guds Lam/ som bær Verdsens synder. ||

* Min broder du est oc en syndere/ saa bær Christus oc dine synder/ Tuil der inted paa/ saa est du allerede fri fra synden oc it Guds Barn.

i Pet. j.

Wi ere icke igenløste ved forgengelige ting/ font sølff oc guld/ aff vor forfengelige handel/ Men met Christi dyrebar blod/ som met it wskyidigt oc wbesmittet lams.

j Pet. ij.

Christus haffuer selff baaret vor synd i sit Legome paa Træet.

j Pet. iij.

Christus haffuer en tid lidt for vore synder/ den retferdige for de wretferdige/ paa det/ at hand kunde føre oss til Gud. ||

j Joan. j.

Jesu Christi blod renser oss/ aff alle vore synder/ der som vi bekende vore synder/ saa er hand trofast oc retferdig/ ath hand forlader oss vore synder oc renser oss aff al wdyd.

Rom. iij

Retferdighed faar Gud kommer ved Troen til Jesum Christum til alle oc offuer alle dem som tro. Thi her er ingen skilssmisse. De ere allesammen syndere/ oc fattis den ære/ som de skulde haffue til Gud/ oc de bliffue retferdige vden fortieniste/ aff hans naade/ ved den igenløselse som er skeet ved Christum Jesum/ huilcken Gud haffuer skicket til en Naade Stoel/ ved Troen i hans blod/ huor met hand frembiuder den Retferdighed/ som gielder faar hannem/ i det/ at hand forlader de synder/ som til forne ere skede/ vnder Guds || taalmodighed/ som hand bar/ at hand paa denne tid/ fremsette Retferdighed som gielder faar hannem/ paa det at hand kand alene vere retferdig oc gøre den retferdig/ som er aff Troen til Jesum.

28

Rom iiij

Christus er der hen giffuen for vore synder skyld/ oc opuect for vor retferdighed skyld.

Rom v.

Wed Christum haffue wi en tilgong i Troen/ til denne naade/ i huilcken wi staa/ oc vden ved Christum kommer ingen til faderen Heb. 12. Joan. 14.

Exempla.

Joan viij.

Den Horquinde/ Haffuer ingen fordømt dig/ saa fordømmer icke heller || ieg dig/ Gack hen oc synde framelis icke mere.

Luce vij.

Siger Christus til den Synderinde/ dine synder ere dig forladne.

Luce xix.

Zacheus den Toldnere.

Luce xxij.

Den ene Røffuere.

Matth ix.

Mattheus den Toldnere.

Luce xxij.

Petrus som forsuor Christum.

Act. ix

Paulus som forfulde Christum fra en stad til en anden. ||

ii Reg xii

Dauid/ Der hand haffde bedreffuit hoer och mord/der faare
sagde Dauid.

Psal. li.

It sønderbrut oc knusit hierte/ forsmaar Gud icke.

29

ii Paral. xxxiii

Kong Manasses/ effter ath hand haffde storlige fortørnet Gud/ tilbedit affguder/ oc begaaet mange gruselige ting mod Guds bud/ oc falt der faare i Kongens haand aff Assyrien/ Dog alligeuel der hand wende sig til Gud/ och bad om naade/ tog Gud hannem til sig igen/ oc sette hannem ind igen/ i sit Konge rige.

Luce rv.

Den fortabte Søn/ som kom i sin Faders || yndeste igen/ Aleniste ved en sand bekendelse/ om hans misgerninger/ oc ved en bøn/ ath hand sagde/ Fader ieg haffuer syndet etc.

Luce xvij.

Den obenbare Syndere/ som icke torde opløffte sine øyen/ Men slo sig faar sit bryst oc sagde/ Gud vere mig Syndere naadig.

* Der faare tro frilige at vor Herre Christus haffuer giort fyllist for dine Synder/ oc forladet dig dem/ saa
17 af 28 sider

est du allerede salig/ Thi Gud vil vere vor Naadige oc Barmhiertige Fader/ Fordi at wi tro paa Christum/ oc anamme hannem/ som hand haffuer loffuit oss/ vdi Propheterne/ ved den hellig Aand/ som her effter følger.

Esai. xliij.

Jeg er den/ som affsletter dine misgerninger for min skyld. ||

Zacha. ij

Huo der rører eder/ hand rører min øyesten.

Jere. xxxj

Jeg vil vere eders wretferdighed naadig/ oc ieg vil icke mere komme eders synder ihw

Psal. xxv

HERRENS veye ere idel miskundhed oc sandhed/ alle dem/ som holde hans bud oc vidnesbyrd.

30

Psal lxviii

Gvd legger oss byrde paa/ men hand hielper oss ocsaa. Wi haffue en Gud som hielper/ som redder aff Døden.

Joel. ii.

Vender eder til HERren eders Gud/ || Thi hand er miskundelig oc Barmhiertig/ Taalmodig oc fuld aff

Barmhertighed/ oc tilgiffuer misgerntng.

* Paa disse oc andre saadane Sprock hør Troen.

Jere v.

HERre dine øyen see paa Troen.

Matth viii.

Ske dig lige som du Troer. Item o Quinde din Tro er stor/ dig ske lige som du troer. Matth. xv.

Matth ix.

Din tro haffuer hiulpet dig.

Act. xv.

Troen renser hiertit.

* Det vnde oss vor kære Gud/ ved Christum Jesum hans søn vor Herre

AMEN.

31

Trøstelige Sprock for den Christne Kircke.

Esa. xlix.

Zlon siger/ HERren haffuer forladit mig/ HERRen haffuer forglemt mig/ Kand nogen Quinde forglemme sit spæde Barn/ at hun icke forbarmer sig offuer hendis lifffsens fruct/ oc der som hun end forglemmer det/ da

vil ieg dog icke forglemme dig etc. Du skalt fornemme/ at ieg er HERREN/ oc at ingen skal bliffue beskemet/ som bier effter mig.

Psal. xliij.

Hvi bedrøffuer du dig min Siel/ oc est saa wrolig i mig/ Bie effter Gud/ thi ieg skal tacke hannem/ at hand er mit ansictis hielp/ oc min Gud. ||

Den xxv: Dauids Psalme/ som et en deylich Bøn at Gud vil styre/ oc regere/ forlade Synder/ trøste oc redde.

Effter dig HERre lengis mig/ Min Gud ieg haaber paa dig/ lad mig icke bliffue beskemet/ at mine Fiender icke skulle glede sig offuer mig.

Thi der bliffuer ingen beskemet som bier effter dig/ men de skulle bliffue beskemedede/ som ere/ hine wnyttige foractere.

HERre vise mig dine veye/ oc lær mig dine stie.

Led mig i din sandhed/ oc lær mig/ Thi du est den Gud/ som mig hielper/ daglige bier ieg effter dig.

Tenck HERre paa din Barmhertighed oc paa din miskundhed/ som haffuer verit aff Verdens begyndelse.

Rom icke min vngdoms synder ihu/ oc mine offuertredelser/ men kom mig || ihu/ effter din Barmhertighed/ for din miskundheds skyld.

HERren er god oc from/ der faare vnderuise hand syndre paa veyen.

32

Hand ledsager de elendige ret/ oc lærer de elendige sin vey.

Herrens veye ere idel miskundhed oc sandhed/ dem som holde hans bud/ oc vidnesbyrd.

HERre ver naadig mod min misgerning/ som er stor/ for dit naffn skyld

Huo er den som frycter HERren/ hand skal vnderuise hannem den beste vey.

Hans Siel skal bo i det gode/ oc Sæden skal beside iorden.

HERrens Hemmelighed er iblant dem som hannem frycte/ oc hand lader dem faa sin Pact at vide.

Mine øyen see altid til HERren/ Thi hand skal drage mine Føder aff garnet.

Vent dig til mig oc ver mig naadig/ Thi ieg er enlig oc elendig.

Mit hiertens angist er stor/ led mig aff min nød. ||

See til iammer oc elendighed/ forlad mig alle mine synder.

See til/ at mine Fiender ere saa mange/ oc hade mig aff ret onskaff.

Beuar min Siel oc fri mig/ lad mig icke bliffue beskemet/ Thi ieg tror paa dig.

Godhed oc Fromhed beuare mig/ Thi ieg bier effter dig.

Gud fry Israel/ aff al sin nød.

Den xxxiiij. Davids Psalme den tid hand foruende sin Skickelse faar Abimelech/ som dreff hannem fra sig/ oc hand gick bort.

* Oc er en Tacksigelse for de aandelige gaffuer/ at Gud bønhører/ hjælper/ trøster oc beskermer sine i alle honde nød. ||

JEg vil altid loffue Herren/ Hans loff skal altid vere i
min mund.

Min Siel skal rose sig aff Herren/ at de elendige kunde høre det oc glede sig.

Priser Herren met mig/ oc lader oss til sammen ophøye hans naffn.

33
Der ieg søgte effter Herren/ suarede hand mig/ oc reddede mig aff al min fryct
Huo der seer til hannem oc løber til hannem/ hans ansict bliffuer icke beskemmet.

Der den elende robte/ hørde Herren oc halp hannem aff al sin nød.

Guds Engel ley rer sig trint omkring dem/ som hannem frycte/ oc hjælper dem vd

Smager oc seer huor venlig Herren er/ Salig er den som troer paa hannem.

Frycter Herren i som ere hans helligen/ Thi dem som hannem frycte fattis inted

De rige skulle vere nødtørtige oc hungrige/ men de som søge effter Herren/ dem fattis inted paa noget
gaat

Rommer hid Børn/ hører mig/ Jeg vil lære eder Herrens fryct.

Huo er den som begerer it gaat leffnit/ || oc haffde gerne gode dage?

Beuar din tunge fra ont/ oc dine læbe at de tale icke falskt

Lad aff det onde oc gør gaat/ atspør fred oc søge effter hannem.

Herrens øyen see paa de retferdige/ oc hans øern paa deris rob

Men Herrens Ansict staar offuer dem/ som gøre ont/ at hand kand oprycke deris ihukommelse aff iorden.

Naar de retferdige robe da hører Herren oc redder dem aff all deris nød

Herren er nær hoss dem/ som haffue it sønderknusit hierte/ oc hjælper dem/ som ere mistrøstige i deris
synd

Den retferdige maa megit lide/ men Herren hjælper hannem aff alt det

Hand beuarer hannem alle hans been/ at der bliffuer icke it sønder brudet aff dem

Wlycke skal sla den wgudelige ihiel/ oc de som hade den retferdige skulle haffue skyld.

Herren Frier sin tieneris Siel/ oc alle de som tro paa hannem skulle icke haffue skyld. ||

Den lxxxv. Psalme/ som er Kore Børns Psalme faare at siunge.

* Det er en Bøn/ at Gud vilde forbarme sig offuer sin kircke oc giffue naade/ fred och velsignelse igen.

HERRE du som haffuer verit Naadig i fordum tid i dit land/ oc haffuer friit de fangne aff Jacob.

Du som haffuer forladit i Fordum tid/ dit folck deris misgerning/ oc skiult alle deris Synder. Sela.

Du som i fordum tid togst al din vrede bort/ Oc vende dig fra din vredis hastighed.

Trøste oss Gud vor Salighed oc lad aff din wnaade offuer oss.

Vilt du da euindelige vere vred paa oss/ Oc lade din vrede gaa stedze och altid

Uilt du da icke verquege oss/ at || dit folck maatte giøde sig offuer dig.

Herre vise oss din naade oc hielp oss.

Ah kunde ieg høre at Gud Herren vilde tale/ At hand vilde tilsige su folck oc sine helligen fred/ paa det/ at de skulle icke giffue dem til nogen daarlighed.

Dog er io hans hielp nær hoss dem som hannem frycte/ at ære skal bo i vort Land.

At miskundhed oc sandhed kunde møde huer andre/ Retferdighed oc Fred kunde kysse huer andre.

At Sandhed kunde voxe paa iorden/ oc Retferdighed kunde see ned fra Himmelen.

At Herren vilde ocsaa gøre vel mod oss/ at vort Land kunde giffue sin fruct

At retferdighed kunde dog bliffue faar hannem oc gaa faar sig.

35

Nogle Ordsprock om Troen aff det Gamle oc Ny Testamente. ||

Gud du seer til Troen Jere. v. Den retferdige leffuer aff Troen Abac. 2. Der som i icke tro/ saa kunde I icke bliffue ved/ men forfaris Esa. 7

Salige ere alle de/ som forlade sig paa dig. Psal. 2.

Abraham trode oc det er hannem regnit til retferdighed Gene. 15.

Troen bltffuer icke beskemmet Dan. 3.

Tro paa Gud/ saa hielper hand dig. Eccle. 2.

Huo icke Tror/ hand er allerede fordømt Joan. 3.

Huo som icke Tror/ hand skal fordømmis Marci 16.

De som Tro/ dem haffuer hand giffuit mact at vere Guds Børn. Joan. i.

Wi haffue alle annammet aff hans fuldhed/ Item naaden er ved Jesum Christum Joan. j.

Sandelige Sandelige siger ieg eder/ Huo der hører mine ord oc troer paa den som meg haffuer vdsent/ hand haffuer det euige lifff/ oe kommer icke i dommen/ || men hand haffuer trengt sig igennem fra døden til lifffuit. Joan. 5.

Det er Faderens vilie/ som mig haffuer vdsent/ Huo der Tror paa Sønnen/ hand haffuer det euige lifff/ Oc ieg skal opuecke hannem paa domme dag. Joan. 6.

Gud er alle Tro menniskers Salighed. Joan. 4.

Huo der tror paa mig/ hand skal leffue/ alligeuel at hand døer/ Oc huo der leffuer oc tror paa mig/ hand skal icke dø eundelige. Joan. II.

Salige ere de som icke see och Tro dog. Joan. 20.

Huo der Tror paa Sønnen/ hand haffuer det euige lifff/ men hvo der icke Tror/ hand skal icke see lifffuit/ men Gudz vrede bltffuer offuer hannem Joan. 3.

Ver trøstig min daatter/ din Tro haffuer hulpet dig Matth.9.

36

Gack bort/ dig ske lige som du trode. Matth. viij. ||

O Quinde din Tro er stor/ dig ske lige som du vilt Matth.15.

Jesus gjorde mange andre Tegen/ som icke ere skreffne i denne bog men disse ere screffne/ at i skulle tro/ at Jesus er Christus Guds Søn/ oc at i haffue lifffuet ved troen til hans naffn Joan. 20.

Saa holde wi nu/ at menniskan bliffuer retferdig ved Troen/ alene/ foruden Louens gerninger Rom. 3.

Effterdi at wi ere bleffne retferdige ved Troen/ saa haffue wi fred met Gud/ ved vor Herre Jesum Christum. Rom. 5.

Der som du bekender/ Jesum met munden at hand er Herren/ oc Troer det i dit hierte/ at Gud haffuer opuect hannem fra de døde/ saa bliffuer du salig/ Der som mand Tror aff hiertit/ da bliffuer mand retferdig/ Oc der som mand bekender met munden/ saa bliffuer mand salig. Thi Scriffthen siger/ Huo der Tror paa hannem/ hand bliffuer icke || beskemet Rom. 10.

Saa holde wi nu/ at menniskan bliffuer alentste retferdig ved Troen. Rom. 3

Den retferdige skal leffue aff sin Tro. Rom. 1.

Retferdighed/ som gelder faar Gud/ kommer aff Troen. Rom. 3.

I alle ting griber fat paa Troens skiold/ met huilcken i kunde vdslycke alle den skalckis gloende pile. Ephe. 6.

Vden Troen/ er det wmueligt at vere Gud behagelig. Ebre. 11.

Alle de som tro paa hannem/ de skulle faa ved hans naffn syndsens forladelsse. Act. 10.

Tro paa Jesum Christum/ saa bliffuer du oc dit gantske huss saligt. Act. 16

Jeg haffuer min retferdighed icke aff Lowen/ men ved Troen til Jesum Christum. Philip. 3.

Wi bliffue foruarede til salighed ved Guds krafft/ ved Troen. i. Pet. i.

I Christo gelder huercken omskerelsen eller forhuden noget/ men Troen ||/ som arbeyder ved kieriighed. Gal 5.

37

Huilcken Aand der bekender/ at Jesus Christus er kommen i kødet/ hand er aff Gud/ i. Joan. 4.

Huo det bekender/ at Jesus er Guds Søn i hannem boer Gud oc hand i Gud/ oc wi haffue det bekent oc troe etc. ibidem.

Huo der tror at Jesus er Christus/ den er fød aff Gud/ 1. Joann. 5.

Alt det der er fød aff Gud/ offueruinder verden/ Oc denne vor Tro er Seyruindingen/ som offueruinder verden. Huilcken er den der offueruinder verden/ vden den der Tror/ at Jesus er Guds Søn? ibidem.

Den som Tror paa Guds Søn/ hand haffuer vidnesbyrd i sig selfff/ Oc strax der effter følger/ Oc det er vidnesbyrdit/ Thi hand haffuer giffuit oss det euige lifff. ||

Her effter følger den velfignelse/ som vor Herre Gud sagde offuer Israels Folck.

Nume. 6.

HERREN velsigne dig oc beuare dig.

HERREN opliuse sit ansict offuer dig oc vere dig naadig.

HERREN opløffte sit ansict offuer dig/ oc giffue dig fred.

Psal. xxxii.

Saligt er det menniske som HERREN icke til regner sine misgerninger oc i hues Aand der er ingen falskhed. ||

En merckelig tacksigelse oc Bøn.

OAlmectige/ Sande oc Leffuende Gud/ vor Saliggørers Jesu Christi euige Fader/ du som haffuer obenbaret dig faar oss/ aff din store Barmhertighed/ Oc sagt om din Søn Jesu Christo/ Denne skulle i høre/ Du som haffuer skabt oc opholder alting/ met din euige Søn Jesu Christo/ oc den Hellig Aand/ viss/ retferdig/ en naadig Gud/ 38 en dommere oc hielpere/ Jeg beder dig/ forbarme dig offuer mig/ for din kære Søns Jesu Christi skyld/ som du haffuer skicket til it Offer for oss/ oc til en Middeler oc Talsmand/ Oc giff mig den Hellig Aand/ som vdgaar aff dig Fader oc din Søn/ At hand lær mig rettelige at paakalde dig/ du euige/ sande Gud/ som haffuer obenbaret dig i Christo/ oc at hand lær mig rettelige at tacke dig/ oc leffue vdi en ret lydighed/ som || dig behager/ vdi Guds fryct oc en ret tro oc tillid paa dig.

Jeg tacker dig Almectige Gud vor Saliggørers Jesu Christi Fader/ at du haffuer obenbaret dig faar oss/ oc sent din Søn til verden/ oc skicket hannem til it offer for oss/ och haffuer giffuet oss dit Euangelium oc lærdom oc beuarer oss det til gode/ Du haffuer vdualt dig en euig Kircke/ oc forlader oss vore synder/ oc annammer oss til naade/ for din Søns skyld/ oc vilt visselige bønføre oc hielpe oss och giffue oss den Hellig Aand oc det euige lifff.

Jeg tacker oc saa dig/ O Herre Jesu Christe/ at du est død for oss/ oc løffte den retferdige oc forferdelige Guds vrede mod vore synder/ paa dig/ oc forligte oss met din euige Fader/ oc est opstanden igen af døde/ at regere oc salige gøre oss/ oc gaffst oss dit Euangelium oc vilt beskerme oc giffue oss den euige salighed. ||

Jeg tacker oc dig/ du Euige Hellig Aand/ at du opliuser oss/ oc giffue oss forstand paa den Guddommelige Lerdøm/ oc gode Raad/ oc regerer oc leder vort hierte til dydelighed.

Jeg tacker dig eitige Gud du som obenbarede dig i Christo/ for alle dine velgerninger/ for du holder din lærdom oc kircke ved mact/ for gaat regemente/ næring/ fred/ oc formildede paa vor straff.

* Her kand mand læse de thi Budord/ Troen/ Fader vor oc den xxv. Psalme Effter dig Herre lengis mig etc. som findis til forne i denne bog.

En Bøn der effter.

OAlmectige/ sande oc leffuende Gud/ vor Herris Jesu Christi euige Fader/ du som haffuer sagt/ Saa sandelige som ieg leffuer/ vil ieg icke en synders død/ men at hand skal omuende sig/ oc bliffue ved liffuit/ || Jeg beder dig/ forlad mig alle mine synder oc forbarme dig offuer mig/ for din Søns Jesus Christi skyld/ oc regere mig met din Hellig Aand/ omuende mit gantske hierte varafftelige til dig/ oc hielp mig i min nød som mig paa henger. N. giff it saligt Regement i din krcke oc i dette land/ Beuare oc regere oss alle sammen til vor salighed oc til din ære.

O Herre Jesu Christe Guds Son Du som eft død paa kaarsit for oss/ oc haffuer dog offueruundet døden oc est opstanden igen aff din Guddommelige krafft/ oc leffuer oc regerer i euighed/ du som haffuer sagt. Kommer til mig alle i som ere elendige oc besuarede/ Jeg vil verquege eder. Jeg beder dig aff hiertet/ forbarme dig offuer mig oc bønne mig/ som du bønne den Cananeiske Quinde/ oc ver min Talsmand hoss den euige Fader/ oc giff mig din Hellig Aand/ som du haffuer loffuit. Jeg vil icke forlade || eder Faderløse/ men ieg vil komme til eder. Paa denne din foriættelse kalder teg paa dig/ effter din befaling oc beder dig/ regere mig met din Hellige Aand i mit gantske leffnit.
Amen.

H. G. H. V. D. A.

Prentet i den Kongelige stad
Riøbenhaffn aff Hans Vingaard Aar M. D. L.

40

NOTER TIL NOGLE DEJLIGE SPROG.

S. 17, L. 9. *Kommer til Mig*, sml. S. 23, L. 2 *Kommer hid til mig*.

S. 18, L. 3 flg. Palladius, der stod i nært Venskabsforhold til Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, skriver i et Brev til Herluf fra Begyndelsen af Halvtredserne, da Birgitte var syg: *Jeg wedtt, y haffue gode bøger ther paa slottitt.... som y kunde trosthe henne och etther selff med* (Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, udg. af G. L. Wad, I, 1893, S. 26). Det Slot her er Tale om er *Krogen*, hvor Herluf var Lensmand 1544-54, og hvor Palladius altsaa i 1549 har besøgt ham og laant Veit Dietrichs Trøstesprog.

S. 18, L. 27. *S. Thomis dag/ faar Juuel* d. e. 21. Dec.

S. 19, L. 2. *N. N.* Nürnbergtrykket har her *Dem Erbarn Sebald Ochsenfelder*; Navnet er udeladt baade i Königsbergtrykket og i den danske Oversættelse; naturligvis, fordi den ærbare Sebald Ochsenfelder maatte være Læserne ubekendt. Paa samme Maade udelades i Palladius' Oversættelse af Bedebogen Navnet paa *Mester Peter Balber*, hvem Luther havde dediceret Skriftet (se Bind I, S. 243 flg. sml. Noten til S. 269, L. 17).

S. 19, L. 16 flg. *Veit Dietrich* var 1527-30, fra sit 21. til 24. Aar, Luthers Famulus; han boede hos ham paa Koburg Slot i den vanskelige Tid under Forhandlingerne paa Rigsdagen i Augsburg. Om Luthers Sindsstemning dengang har han givet Underretning i Breve til Melancton, Justus Jonas o. a. se *Joh. Mathesius*, Luthers Anfang, Lehre, Leben, 1565, Udg. 1583, Bl. 83 flg., *Köstlin*, Martin Luther II, 201 flg., *Kolde*, Martin Luther II, 328 flg., *Realencyklopädie* f. prot. Theol. IV, 655 med Henviisninger; sml. Indledn. foran S. 5, Fodnote 2.

S. 19, L. 19. *Johan*, Orig. har *Jahan*, men da begge de tyske Udgaver har *Johan*, er vist a Trykfejl for o, skønt Formen *Jahan* findes i Dansk.

S. 20, L. 13. *E. V. T.* d. e. Eders vnderdanige Tiener; de tyske Udgaver har "E. W."

S. 21, L. 9. *wi ginge alle vild*, den tyske Text: *Wir giengen alle inn der jrre/ wie Schafe*.

S. 21, L. 22. *Det forsee dig til*, ty. *Das versehe dich zu*; jfr. Kalkars Ordb. I, 690a.

S. 22, L. 10. *salighed*, ty. *Heylandt*.

41

S. 22, L. 24. *Skickelser* d. e. Lovbestemmelser, ty. *satzung* jfr. Kaikars Ordb. III, 789 a.

S. 23, L. 25. £3; en *frøsfelig ting* er det, "Ja, det er en trøstelig Ting", ty. *Ey em trb'stlich ding ist das*.

S. 26, L. 8. *Jeg oc Faderen* ere ens; *ens* fejlagtig overført fra ty. *eins* "et"; *ens* havde i Reformationstiden Betydningen "enig". Jfr. Indledn. foran S. 13.

S. 27, L. 27. *Naade Stoel*, ty. *gnadenstul*, saaledes alle LutherBibler. Grundtexten [x][x][x][x][x][x][x][x] [x][x] "Sonoffer". At denne Betydning af "gnadenstul" ikke forstodes, ses af Chr. Pedersens Oversættelse (Danske Skr. III, 300): *Huilken Gud skickede til naadens throne*. Ordet "Naadestol" bruges dog ofte i senere Tid i Kirkesproget.

S. 28, L. 5. *en tilgong i Troen/ til denne naade*, ty. *ein zugang im glauben zu dieser gnad* d. v. s. Adgang til Naaden gennem Troen.

S. 29, L. 17. *fyllist for dine Synder* jfr. S. 23, L. 10 *fylleste for alle vore Synder*.

S. 33, L. 6. *sin nød*, Biblen 1550 *hans nød*.

S. 33, L. 28. *synd* d. e. *sind*, ty. *gemüt*

S. 35, L. 3. Jer. 5.3, sml. S. 30, L. 10.

S. 35, L. 18. Joh. 5.24, sml. S. 23, L. 20 flg.

S. 35, L. 22. Joh. 6.40, sml. S. 24, L. 14.

S. 35, L. 33. *hulpet*, jfr. *hiulpet* S. 30, L. 15.

S. 36, L. 1. *du trode*, jfr. *du Troer* S. 30, L. 12.

S. 36, L. 2. *lige som du vilt*, jfr. *lige som du troer* S. 30, L. 13.

S. 36, L. 18. Rom. 3.28, sml. S. 36, L. 7-8.

S. 36, L. 20. Rom. 1. 17, sml. Hab. 2.4, S. 35, L. 4.

S. 39, L. 25. *H. G. H. V. D. A.* Hans Vingaards Symbolum, se I.Bind, S. 116.

42

BIBELCITATERNE HENVISER TIL FLG. STEDER:

S. 21, L. 3: Es. 53.4-6, L. 12: 1. Pet 2.24, L. 15: 1. Tim, 1. 15-16, L. 24: 1. Tim. 2.5-6, L. 28: Hebr. 9.27-28.

S. 22, L. 3: Ephes. 1.7, L. 6: 1. Kor. I.30, L. 13: Rom. 5.8-10, L. 17: Gal. 1.4, L. 21: Kolloos. 2. 13-15, L. 28: Math. 9.12-13, L. 31: Ezech. 18.23.

S. 23, L. 1: Math. 11.28-30, L. 12: Joh. 6.35, L. 20: Joh. 5.24, L. 27: Joh. 8. 51.

S. 24, L. 7: Joh. 1.12, L. 10: Joh. 6.37-40, L. 20: Joh. 3.14-18, L. 31: Rom. 8.31-34.

S. 25, L. 6: 1. Joh. 2.1-3, L. 13: Es. 53, hele Kap., L. 14: Mich. 7.19, L. 20: Joh. 16.33, L. 24: I.Joh. 5.4, L.29: I.Kor. 15.54-57.

S. 26, L. 3: Joh. 10.27-30, L. 13: I.Joh. 4.4, L. 20: Rom. 5.8-9, L. 29: Joh. 20.17, L. 32: Rom. 14.8.

S.27, L. 1: Joh. 1.29, L. 6: I.Pet. 1.18-19, L. 10: I.Pet. 2.24, L. 13: 1. Pet. 3.18, L. 16: 1. Joh. 1.7 og 9, L. 20: Rom. 3.22-26.

S. 28, L. 1: Rom. 4.25, L. 4: Rom. 5.2, L. 7: Hebr. 12. (?), Joh. 14.6, L. 9: Joh. 8. 11, L. 12: Luc. 7.48, L. 15:

Luc. 19. 1-10, L. 17: Luc. 23. 39 flg., L. 19: Math. 9. 9 flg., L. 21: Luc. 22. 54 fig., L. 23: Ap. G. 9. 3 fig., L. 25: 2. Sam. 12, L. 28: Ps. 51.19.

S. 29, L. 1: 2. Krøn. 33.12-13, L. 8: Luc. 15. 21, L. 12: Luc. 18.13, L. 22: Es. 43.25, L. 24: Zak.2.12, L. 26: Jer. 31. 34, L. 29: Ps. 25.10.

S. 30, L. 1: Ps. 68. 20-21, L. 4: Joel 2.13, L. 9: Jer. 5.3, L. 11: Math. 8.13, L. 13: Math. 15.28, L. 14: Math. 9.22, L. 16: Ap.G. 15.9.

S. 31, L. 3: Es. 49.14-15 og 23, L. 10: Ps. 43.5.

S. 35, L. 3: Jer. 5.3, L. 4: Habac. 2.4, L. 6: Es. 7.9, L. 7: Ps. 2.12, L.9: I. Mos. 15.6, L. 10: Dan. 3.(?), L. 11: Jes.Sir.2.6, L. 12: Joh. 3. 18, L. 13: Marc. 16.16, L. 15: Joh. 1.12, L. 17: Joh. 1.16 og 17, L. 21: Joh. 5.24, L. 24: Joh. 6.40, L. 25: Joh. 4. (?), L. 28: Joh. 11.25-26, L. 29: Joh. 20.29, L. 32: Joh. 3.36, L. 33: Math. 9. 22.

S. 36, L. 1: Math. 8.13, L. 2: Math. 15.28, L. 6: Joh. 20.31, L. 8: Rom. 3.28, L. 10; Rom. 5. 1, L. 17: Rom. 10. 9-11 jfr. Es. 28.16, L. 19: Rom. 3.28, L. 20: Rom. 1. 17, L. 22: Rom. 3.22, L. 24: Ephes. 6.16, L. 26: Hebr. 11.6, L. 28: Ap. G. 10.43, L. 30: Ap. G. 16.31, L. 32: Fil. 3.9, L. 34: I.Pet. 1.5, L. 36; Gal. 5. 6.

S. 37, L. 2: 1. Joh. 4.2, L. 4: I. Joh. 4. 15, L. 6: 1. Joh. 5. 1, L. 10: 1. Joh. 5.4-5, L. 11 flg.: 1. Joh. 5.10-11, L. 16: 4. Mos. 6.24-26, L. 20: Ps. 32.2.

43

TEXTRETTELSER.

S. 19, L. 19, *Johan Orig. Johan* Jfr. Noten foran S. 40.

S. 22, L. 2. *til salighed* Orig. *tilsalighed*

S. 23, L. I. *Matth xj* Orig. *Matth jx*

S. 23, L. 27. *Joan viij.* Orig. *Joan xiiij.*

S. 25, L. 26. *Seyruindingen* Orig. *Seyruindigen*

S. 26, L. 13. *j Joan. iv* Orig. *j Joan. ij*

S. 26, L. 31. *min Gud/* Orig. *min Gud.*

S. 27, L. 14. *retferdige* Orig. *tetferdige*

S. 28, L. 2. *opuecf* Orig. *vpuct*

S. 28, L. 15. *Luce xix.* Orig, *Luce x.*

S. 29, L. 1. *ii Paral. xxxiii* Orig. *ii Paral xxiii*; da Fejlen findes i alle bevarede Tryk, maa den gaa tilbage til Veit Dietrichs Original.

S. 29, L. 22. *Esai. xliii.* Orig. *Esai. ii.* Nürnbergtrykkene *Es. 49.* Königsbergtrykkene *Es. 9.* Ingen af Udg. har altsaa det rigtige.

S. 29, L. 29. *Psal. xxv* Orig. *Psal. xxiiij* Fejlen findes ogsaa i begge de tyske Udgaver og maa altsaa gaa tilbage til den tyske Orig., som her undtagelsesvis har citeret efter Vulgata.

S. 30, L. 13-14. *dig ske lige som du troer. Matth. xv. | Matth. ix.* Orig. *dig ske lige som du troer. | Matth. xv.* Fejlen gaar tilbage til den tyske Orig.

S. 31, L. 10. *Psal. xliij.* Orig. *Psal. xl.*

S. 32, L. 2. *veye ere* Orig. *vey ere* Jfr. Plur. *veye oc.. stie* S. 31, L. 22.

S. 36, L. 6. *Joan. 20.* Orig. *Joan. 16.*

S. 36, L. 24. *skalckis* Orig. *stalckis*

S. 37, L. 7-8. *Oc denne vor Tro er Seyruindingen/ som offueruinder verden.* Orig. *Oc denne er Seyruindingen/ som offueruinder verden/ vor Tro.* Rettelsen foretaget i Overensstemmelse med Texten i Luther-Biblen: *vnd vnser Glaube ist der Sieg/ der die welt vberwunden hat* (I. Joh. 5.4).

STOR SKRIFT er brugt i Udg., hvor Orig. har almindelig Skrift, S. 19 L. I, S. 31 L. I, S. 32 L. 23, S. 34 L. I, S. 35 L. I, S. 39 L. 1.

INITIALER findes i Orig. ved hvert Skriftsprogs Begyndelse, hvor der i Udg. (S. 21-30) er brugt almindelige Typer.

MINDRE SKRIFT findes i Orig. ved Forfatterens med Stjerne betegnede Tilføjelser efter Skriftsprogene, hvor Udg. har almindelig Skrift.